

Amb la publicació d'aquest article oferim als lectors el que per la categoria C va escollir el jurat encarregat per «Serra d'Or» d'examinar els treballs rebuts en resposta a la seva més recent «Crida als escriptors joves».

El món fet imaginació: Joan Barceló i la narrativa catalana dels setanta

per Andratx Badia Escolà

La matinada del 28 de juliol de 1980 mor sobtadament, al seu pis de Barcelona, una de les promeses literàries del moment. Joan Barceló i Cullerés havia nascut a Menàrguens (la Noguera) el dia de Tots Sants de l'any 1955 i, amb només vint-i-quatre anys, va fer una carrera brillant com a escriptor. La prova més evident n'és el llegat ingent que ens va deixar, la major part del qual es va publicar pòstumament gràcies a la tasca marmessora del seu germà gran i a la complicitat dels seus amics més íntims: tres novel·les i quatre reculls de contes per a adults; set novel·les, vint-i-dos contes i tres peces teatrals per a infants i joves, i cinc poemaris, sense comptar la biografia infantil de Folch i Torres, traduccions, guions radiofònics, guies didàctiques, etc. D'on surt, però, aquesta febre creadora? I, més important: quin interès té la seua obra per al conjunt de la literatura catalana i quin lloc hi ocupa?

Els primers tempteigs

«Vaig començar per la plàstica, pintant, i després, degut als rebrotos del seminari i als *Salms*, vaig posar-me a fer poemes.» Aquest és l'inici de Joan Barceló que explicava a Xavier Febrés l'any 1979 en l'entrevista que li va fer per al setmanari «L'hora» (núm. 36, pàg. 36), com a guanyador del premi Vi-

cent Andrés Estellés per *Diablos d'escuma* (1980). Al seminari de Nostra Senyora de Montalegre (Conreria), cridat per una inspiració missionera molt efímera, a més a més d'acabar el Batxillerat i el COU, hi aprèn català i hi descobreix la vocació d'artista. El resultat d'aquests tres anys, 1971-1973, seran algunes exposicions pictòriques arreu del Principat, el primer poemari, *Trilogia del penitent* (escrit el 1971 i inèdit fins a 1998), alguns poemes del qual presenta al premi Ribas i Carreras de Blanes, i un conjunt heterogeni de textos intítulat *Hàlit de llac* i inèdit fins avui.

L'any 1973 decideix tancar aquesta etapa de la seua vida i s'instal·la a Barcelona, primer a l'Hostal Segre

Joan Barceló (1955-1980) a la terrassa del seu pis de Barcelona, al carrer Bailèn, vers 1975-1976.

amb el seu germà gran, per començar els estudis de dret, que abandonarà al tercer curs, a la Universitat Autònoma. Assisteix sovint al Taller Picasso, molt a prop de l'hostal, que funciona com a sala d'exposicions i punt de trobada artístic, i també prova sort a les classes de l'Escola d'Arts Aplicades i Oficis Pau Gargallo, de Badalona, de les quals desisteix, avorrit, ben aviat. És així com es va obrint camí i introduint en els cercles contraculturals de la ciutat. Fins que, el 1975, havent renunciat a la pintura i després de guanyar el premi per a poetes inèdits Consol Colell del Casal Català de Suïssa amb *Immortal mort que et mors* (1983), s'autoedita el primer llibre, ja de difícil classificació: *Obres completes. Volum XXVIIIè*.

«Relimitada a cinc-cents exemplars mal impresos i del tot menyspreables», tal com indica al colofó, aquesta *opera prima* és només la punta de l'iceberg de tot un projecte literari que naix com a resposta irònica i contraprogramàtica a una manera de fer, d'entendre i de difondre la literatura, representada en primera instància per l'estil i la figura de Josep Pla —aquell mateix any havia sortit el vint-i-vuitè volum de la seua obra completa, l'operació comercial més important vista fins llavors en el món editorial català. I és que l'autor d'*El quadern gris* practicava el que ell mateix anomenava «realisme sintètic» o «literatura no imaginativa», una prosa basada en la descripció subjectiva de la realitat viscuda i observada amb una afuada mirada escèpticament irònica, que toca sempre de peus a terra. Justament als antípodes de Barceló, que, com bona part dels escriptors de la seua generació, s'adscriu millor a aquell «tocar de peus al cel» que defensava apassionadament Pere Calders.

El mapamundi barcelonià

Ni els anys al seminari ni la instal·lació final a Barcelona impediran que Menàrguens, la petita pàtria natal de Barceló, esdevingui el cor creatiu i el nucli expansiu de tota una geografia literària molt i molt particular. *Miracles i espectres* (1981), recull de contes escrit el 1979, n'és la materialització: s'hi basteixen el poble mític de Vacalforques, heterònim dialectal de Menàrguens («vaca» per «mena» i «alforques» per «àrguens»), i la ciutat també mítica de Cordenit, transsumpte de Barcelona. El llibre representa, doncs, el centre de tot el seu univers de ficció i dóna forma a aquell propòsit que Barceló ja manifestava a *Obres Completes. Volum XXVIIIè*: «o què us en sembla una ironia criticant metafòricament els immaculats costums d'un poblet o d'una granja de bestioles també emprenyades». Un

«poblet» que tant pot ser Vacalforques o Cordenit com Nova York o Nova Jersey, metonímies dels Estats Units d'Amèrica i paradigmes de l'adveniment de la societat de consum. Aquests darrers indrets són els que tancaran el mapa de l'univers de ficció de Barceló i hi seran incorporats arran del viatge que hi va fer el 1977: és el cas dels cinc contes estatunidencs («Nas», «Cues», «Per ser famós», «Miralls» i «Ascensorista») o bé de la novel·la *Un drapaire a Nova York* (1986).

És en aquest moment també que Barceló pren la decisió agosarada de professionalitzar-se com a escriptor en llengua catalana i inicia una carrera ascendent, frenètica, que només aturarà, en sec, la mort prematura. L'any 1977 publica la primera obra teatral per a nois i noies, *Científicament s'ha demostrat*, escriu un ramat de contes i les novel·les infantils i juvenils *Que comenci la festa!* (1980), premi Folch i Torres 1979, i *Viatge enllunat* (1979).

Les històries sentides i les anècdotes observades, l'experiència viscuda en definitiva, tot això serà la matèria primera de què se servirà l'autor per confeccionar l'obra. Tal com demostra el fet que els tres únics espais narratius siguin llocs que ell va trepitjar, també en el temps històric dels relats, en els personatges, en els arguments i en el discurs ideològic trobarem les traces inequívokes d'una autoreferencialitat que impregna gairebé totes les pàgines que Barceló va escriure. Lluny, però, de llegir aquesta autoreferencialitat en clau autobiogràfica, parany massa fàcil, s'ha d'interpretar més aviat com un element que, juntament amb la fantasia, ajuda en el procés de mitificació de la realitat, un tòpic de la nova narrativa dels setanta, a l'estil del Macondo de García Márquez, com bé assenyala Àlex Broch a l'assaig *Literatura dels anys 70* (1980, pàg. 71).

A l'entrevista citada al principi, Barceló reconeixia que allò que «més m'ha flipat és el paisatge», sobretot el de secà, perquè «em suggereix moltes coses». És a dir, tots els «poemes imaginables» que emergeixen «al turó de la meua vila», com confessa en la poètica que fa de pòrtic-presentació als seus textos recollits a l'antologia *Escriptors lleidatans contemporanis* (Barcelona, 1979) que l'editorial Robrenyo li va encarregar de curar, on «hi tinc el tresor on hi ha els vestits amb què vesteixo l'únic argument de les meves historietes, hi tinc els patufets i els pots de pintura seca, hi tinc la fada ulls de llum crepuscular, hi tinc el canyissar de les faules...». L'ús del folklore se'ns descobreix, doncs, com un altre dels factors que intervenen en aquest procés de mitificació. No en va, l'accés de Barceló a la literatura es produeix, en plena infantesa, menat per l'àvia i les altres

Barceló enllestint la pancarta d'una exposició de pintura a Manresa el 1973.

Signant llibres el dia de Sant Jordi, vers 1979.

dones grans del poble: d'elles traurà tant les rondalles, les facècies i els rumors com les fórmules pròpies de l'oralitat del seu poble, que després recrearà en contes i novel·les. És per això que la situació de Vacalforges a terres lleidatanes fa que, a l'hora d'escriure *Miracles i espectres*, Barceló opti per reproduir la parla viva de la seua comarca, amb l'únic afany, segons ell, de recollir-ne la riquesa.

Vacalforges també és el món de la infantesa, incorporat a l'univers de ficció de l'escriptor amb tota naturalitat, com es pot veure en aquest passatge extret del conte «Apologia de la Mocadora», inclòs a *Miracles i espectres* (*Miracles i espectres. Narrativa breu completa*, a cura de Julián Acebrón & Jordi Casals, 1998, pàg. 36): «ja fee anys que el quartel ere buit de civils, l'estraperlo i els guerrillers encauats a la Serra Roja ja no existien»; en realitat, la «Serra Roja» és un petit turó de terra argilosa però que ell recrea com faria la imaginació infantil.

De la mateixa manera, Cordenit (i els EUA) representa la joventut: anar a estudiar a la universitat, sí, però també un món de vida nocturna perduda entre bordells, *night-clubs* i drogues al ritme dels Rolling Stones, Patty Smith o Lou Reed. Així ho corroboren novel·les com *Diumente a la tarda* (2000) o *Pare de rates* (1981): «no res de maigs francesos, sinó harmonies musicals de paradisos *rocks* dolços mengívols i programats o *rocks* durs que t'anul·laven de ritme i et feien mitificar les cares concretes dels cantants els clarobs-curs que els ressaltaven els llavis jocs de pell a la cara amb els focus multicolors» (pàg. 154).

La intertextualitat, finalment, sigui interna (dins l'obra pròpia barceloniana) o externa, és un dels processos imprescindibles en la creació d'aquest món mític. Una operació que permet ampliar-ne els horitzons de possibilitats fins a l'infinit: recurrència dels mateixos personatges, ambients, arguments (per exemple, la interconnexió que hi ha entre els contes «Aquell vespre», «Honor teratològic» i la novel·la *Pare de rates*) i símbols (la lluna i el somni) en els textos o bé el fet de dotar d'un passat llegendari el poble de Vacalforges (la novel·la juvenil *Ulls de gat mesquer*, 1979). En definitiva, la intenció última és crear una obra total, en què les fronteres entre gèneres literaris i artístics siguin nul·les, impossibles de discernir: per això, la prosa sobretot és tan permeable a la poesia, al llenguatge escènic, a les arts plàstiques, al còmic..., i per aquest motiu el llenguatge narratiu té tanta i tanta força lírica i plàstica.

Fantasia i transgressió

La narrativa barceloniana és, en conjunt, i a excepció de casos comptats, una apologia clara de la fantasia per a posar en evidència la fragilitat i l'absurditat de la construcció d'aquest artefacte racional anomenat cultura, que estableix una barrera infranquejable entre realitat i irrealitat, que ens fa rebutjar una part de nosaltres mateixos, que ens esmorteix com a individus i ens converteix en massa social fàcilment controlable pel sistema, en titelles obedients i teledirigits. Una fantasia entesa en la línia neofantàstica (terme proposat per Jaime Alazraki, a propòsit de Julio Cortázar, amb

què pretén englobar els conceptes de realisme màgic europeu i realisme meravellós llatinoamericà) i que va lligada a la capacitat infinita d'imaginació de l'ésser humà, que la reivindica com l'autèntica creació artística i que té en la metàfora i en el llenguatge poètic uns aliats excel·lents.

Barceló, com tots els de la seua generació, hereus del Maig del 68, té la necessitat de rebel·lar-se en contra de l'opressió dels poders fàctics. I ho fa qüestionant tot el sistema de valors burgesos heretats del XIX que els sostenen i que són transgredits contínuament mitjançant la irrupció de la fantasia, l'escatologia o el sexe omnipresent, de vegades servit en forma sàdica i d'altres abanderant l'ensenya de la llibertat total que representa en aquell moment l'homosexualitat.

Es tracta d'escrutar totes les possibilitats del llenguatge, de trencar els codis convencionals (culturals, lingüístics, literaris...), perquè són caducs i no serveixen per a explicar el món nou que ha de venir. Això explica l'experimentació constant que fa l'autor en la seua obra, situat a voltes en la transgressió i a voltes en la transformació, des d'un textualisme iniciàtic fins a les realitzacions posteriors, més madures i complexes. Per això, els narradors acostumen a ser artistes que cerquen la llibertat i sovint ens trobem, com a lectors, vivint en primera persona el procés de creació (o d'autocreació) de l'obra mateixa. Igual que, en poesia, els versos han d'alliberar el llenguatge perquè sigui impregnat de l'expressió egocèntrica del poeta i del seu món.

La producció infantil i juvenil

Encara que l'autor mateix no es cansés de repetir que la narrativa juvenil era la que li aportava els diners necessaris per a viure i que sigui conegut en aquest àmbit pel públic majoritari, la veritat és que devia ser un refugi immillorable, des del qual podia crear amb total llibertat i projectar tot el nou sistema de valors a les generacions futures perquè es revoltessin en contra del món obsolet. A més, era un camp pràcticament verge per a la cultura catalana, estretament vinculat a l'escola en català, que calia posar al dia per adaptar-lo als nous temps i no fracassar en l'intent. Barceló s'hi aboca de ple amb la voluntat de forçar la imaginació del lector, de descobrir-li un món en transformació constant, amb noves aventures i sensacions. I és el mateix món de Vacalforges, Cordenit i els EUA. Això no canvia pas, perquè, per a ell, la literatura per a nois i noies no és de segon ordre, com alguns sovint la consideren encara avui, sinó igual que la destinada als adults.

Vigència

La mort prematura i accidental de l'autor i la consegüent herència d'una obra en alguns casos no revisada, no resolta o bé inacabada, ens obliga, d'una banda, a examinar de nou el corpus per garantir-ne la veracitat textual i, si cal restablir-la, afegint-hi a més tots aquells inèdits o desconeguts que han anat sorgint fins ara; i de l'altra, a analitzar-ne tot allò que ens ajudi a reconstruir l'ideari estètic de l'autor per a després retornar-hi. És a dir, fer la recerca textual de tots aquells elements que ens permetin bastir amb seguretat una poètica barceloniana a partir de la qual es pugui actualitzar i fer vigent per al lector del segle XXI el seu llegat literari. En el cas concret de la narrativa, tot i que pugui ser extrapolable a la resta, s'hi detecten cinc pilars constitutius del projecte literari que ja hem vist: l'element fantàstic, l'ús del folklore, l'autoreferencialitat, l'experimentació i el discurs ideològic. I, a la vegada, també se'ns erigeix com una obra fixada en un temps molt determinat, inalterada, un testimoni viu de l'època.

És hora, doncs, de posar al dia una de les veus més singulars de la generació literària dels setanta, un renovador incansable de la narrativa (i la poesia) catalana. No solament per justícia, sinó, sobretot, per dotar de normalitat, com va fer ell, la nostra cultura, ja que, si no es té en compte una aportació de les dimensions de l'obra de Barceló, la història de la literatura catalana recent resulta, si més no, escapçada.

A la casa natal de Menàrguens, convalescent de l'accident, l'estiu de 1980.